

TEKST
MAARTEN PENNEWAARD
FOTO'S
NIELS WESTRA

Simon Benninga, omgekomen in Auschwitz

In het Vosseparkje in Leeuwarden herinnert sinds 2019 een plaquette aan de tien Joodse mannen die op 11 april 1942 worden opgepakt, als vergelding voor het weghalen van vier bordjes met de tekst 'Voor Joden verboden' bij de ingangen van het park. De mannen hebben niets met de actie te maken maar de Duitsers willen een afschrikwekkend voorbeeld stellen. Simon Benninga is bedrijfsleider van het familiebedrijf waartoe ook andere vetsmelterijen in Friesland behoren. Benninga's Friesche Margarine Fabrieken bieden op het hoogtepunt in de jaren dertig werk aan meer dan duizend mensen. Na hun arrestatie doet toenmalig opperrabbijn Levisson een beroep op de Duitsers de mannen vrij te laten, maar dat gebeurt niet. De Leeuwarders worden op transport gesteld naar Amersfoort, waar één van hen overlijdt en een ander wordt geëxecuteerd. De andere acht worden 16 juli 1942 overgebracht naar vernietigingskamp Auschwitz, waar Simon Benninga op 25 januari 1943 sterft.

'Het gebeurde twee straten verderop'

Natuurlijk wisten Anna Hiemstra en Annelotte Hoeksma wel dat er in de Tweede Wereldoorlog vreselijke dingen waren gebeurd. En voor Joden, ja, voor Joden was het helemaal geen pretje. Gele ster, razzia's, Westerbork, Auschwitz, zes miljoen...

„Het was een getal, meer niet. Heel kut voor ze, maar ja...”, zegt Anna. Tot ze in de levensgeschiedenis doken van Simon Benninga, een van de 544 Joden die in de oorlog uit Leeuwarden werd weggevoerd en in 1943 in Auschwitz omkwam. „Ik heb hem bijna persoonlijk leren kennen.”

Bij Annelotte kwam de geschiedenis tot leven toen ze zich realiseerde dat Benninga in de Transvaalstraat in Leeuwarden heeft gewoond. „Dat is twee straten verderop!”

1940, dat is lang geleden voor 17-jarige scholieren. Anna en Annelotte vinden er geen doekjes om: die oorlog, daar wisten ze niet zoveel van. „Ja, natuurlijk hebben we het op school wel over de Tweede Wereldoorlog gehad”, zegt Anna.

Maar wat nu precies de betekenis was van in totaal 6 miljoen omgebrachte Joden, of ruim honderdduizend uit Nederland, dat drong nu pas tot ze door. „In Harlingen, waar ik

Het waren maar getallen: 6 miljoen, honderdduizend of 544. Maar het werden de levensverhalen van Simon Benninga, Estella Zee-dijk en andere uit Leeuwarden weggevoerde Joden.

woon, heb je 'stroffelstiennen' voor de Joodse slachtoffers. Dus ik wist wel dat Joden in de oorlog zijn weggevoerd”, vertelt Anna. Die struikelstenen liggen in veel steden voor huizen waaruit Joden werden weggevoerd.

Annelotte bekent dat ze de koppeling nooit had gelegd, tussen abstracte cijfers en menselijk leed in de nabije omgeving. „Ik had er gewoon nooit bij stilgestaan dat zulke erge dingen ook in Leeuwarden waren gebeurd.”

Dat besef laten doorklinken in jongere generaties is precies de bedoeling van Auke Zeldenrust en Jorrit Volkers. Zij namen het initiatief om in Leeuwarden een monument te plaatsen, ter nagedachtenis aan de 544 Joodse mannen, vrouwen en kinderen die in de oorlog in Leeuwarden zijn opgepakt, weggevoerd en omgekomen door naziterreur.

Op het monument, een werk van de hand van de Leeuwarder kunstenaar Saskia van Montfort, staan de namen van alle slachtoffers. Het gedenkteken wordt volgende week donderdag (14 oktober) onthuld in aanwezigheid van onder anderen de Nederlandse opperrabbijn Binyomin Jacobs.

Volkers, voorzitter van het Bevrij-

dingsfestival Fryslân, ziet het monument als vorm van genoegdoening. „Ik ben heel blij dat het komt, maar eigenlijk is het schandalig dat het nu pas gebeurt. Dit doet een klein beetje recht aan de geschiedenis van de vele Joden die uit Leeuwarden zijn afgevoerd en vermoord. Het is ook van groot belang dat jongeren hierbij betrokken zijn, want we moeten deze verhalen doorgeven. Dit mag niet nog eens gebeuren.”

Zeldenrust bracht in het door hem geschreven *De Joodse Bruiloft* (2018) de geschiedenissen van Barend Boers en Mimi tot leven. De twee trouwden in 1939 in Leeuwarden in wat toen

Slachtoffer van een vergeldingsactie van de Duitsers

Anna Hiemstra (links) en Annelotte Hoeksma bij het monument in het Leeuwarder Vossepark.

‘Elke week minder Joodse kinderen in de klas’

De verschrikkingen van de oorlog kwamen tot leven toen ze de aanwezigheidslijsten van de Joodse school doornamen. ‘Elke week een stuk of twintig leerlingen minder. Dat kwam wel aan.’

Lucas Renzema (links) en Gabriel Fraanje bij de voormalige Joodse school in Leeuwarden.

‘J e komt steeds dichterbij’, zeggen Lucas Renzema en Gabriel Fraanje over het onderzoek dat zij deden naar het leven van Estella Zendijk. De juf van de Joodse school in Leeuwarden werd op 9 maart 1943 opgepakt. Via Kamp Westerbork belandde zij in vernietigingskamp Sobibor. Daar werd ze op 20 maart 1943 vergast.

De jongens, allebei 16 jaar en leerlingen van christelijk gymnasium Beyers Naudé, zeggen hetzelfde als hun klasgenoten die ook op zoek gingen naar de levensgeschiedenissen van uit Leeuwarden weggevoerde Joden: „De kennis die we hadden over de Tweede Wereldoorlog was heel algemeen. Ja, er zijn 6 miljoen Joden vermoord, maar wat zegt dat nou? Nu weten we dat gewone mensen uit hun leven zijn gesleurd en vermoord.”

De opdracht van school was duidelijk: maak het verhaal zo persoonlijk mogelijk. Het betekende onderzoek naar al beschikbare bronnen. In het Historisch Centrum Leeuwarden vonden ze veel informatie.

„Beschrijf het dagelijks leven van Estella Zendijk, adviseerde onze docent”, vertelt Gabriel. Dat was een goede tip, want door op zoek te gaan naar informatie over het gezin waar de juf opgroeide, haar zussen en haar werk, kreeg Estella steeds meer reliëf.

„We vonden een briefkaart die ze vanuit Kamp Westerbork had gestuurd”, zegt

Lucas. „Naar de familie Van Goor, die twee huizen verderop aan de Bleeklaan woonde.” Ze vertelt er onder meer in dat het heel druk is in het kamp en vraagt of iemand op haar huis wil passen in de tijd dat ze weg is.

Het is het laatste teken van leven, want een paar dagen later wordt ze op transport gezet naar Sobibor. Toch is de briefkaart niet het meest dramatische onderdeel van hun zoektocht, vertellen de jongens.

„Wat bij mij aankwam was het overzicht van de aanwezigheidslijsten van de Joodse school in Leeuwarden”, zegt Gabriel. Op de lijsten stonden van week tot week de namen van alle leerlingen van de Joodse school. In de periode voordat ook Estella wordt gedeporteerd zien ze het aantal namen slinken. „Elke week twintig kinderen minder. En we weten wat er met hen is gebeurd.”

De jongens probeerden zich een voorstelling te maken van de klas van juf Zendijk. „Daar zit je dan op maandag op school, en je ziet dat er weer vijf leerlingen zijn verdwenen. Hoe is dat geweest?”

In maart 1943 wordt Estella Zendijk naar Sobibor gestuurd. „Twee weken daarvoor werd ze zomaar uit het leven gesleurd”, zegt Gabriel. Het is bijna onmogelijk om nu, bijna tachtig jaar later, de omvang van de ellende van destijds volledig te begrijpen.

Maar, zeggen ze: „Wij weten nu dat er 6 miljoen van deze verhalen zijn.”

nog een bloeiende Joodse gemeenschap was. Een groot deel van de gasten overleefde de oorlog niet.

Leerlingen van christelijk gymnasium Beyers Naudé, waar Zeldenrust ook docent is, kregen de opdracht de levens – en het bittere einde – van een aantal andere omgekomen Leeuwarder Joden te reconstrueren. „Het waren geen getallen maar mensen. Vrijwel niemand kent hun geschiedenis.”

Voor Anna en Annelotte is Simon Benninga een man van vlees en bloed geworden. Met een leven dat ze aanvankelijk slecht konden duiden. „Hij had een vetsmelterij, maar wij wisten niet wat dat is. Op Wikipedia konden we dat ook niet vinden”, zegt Annelotte. Maar al zoekende kwam Benninga weer tot leven. Als ondernemer, die zijn zaakjes goed voor elkaar leek te hebben met Benninga’s Friese Margarine Fabriek (zie kader links). Hij wordt het slachtoffer van een vergeldingsactie van de Duitsers, als in de nacht van 10 op 11 april 1942 bordjes met ‘Verboden voor Joden’ worden weggehaald bij de ingangen van wat toen het Westerpark heette. Waarschijnlijk een kwajongensstreek, maar de Duitsers tonen zich meedogenloos.

Benninga is één van de tien vooraanstaande leden van de Joodse gemeenschap in de Friese hoofdstad die bij wijze van vergelding worden opgepakt. De mannen worden op transport gezet naar Amersfoort, waar enkelen al snel bezwijken. Benninga wordt 16 juli 1942 overgebracht naar vernietigingskamp Auschwitz. Daar sterft hij, op 25 januari 1943.

„Het is een zwaar en tragisch verhaal”, blik Anna terug. „Hij kon aan de hele kwestie zelf niks doen. Wij hebben er wel van geleerd dat wat meer verdraagzaamheid wel goed is. Je kunt bij een verschil van mening ook zeggen: ‘Ik ben het er niet mee eens, maar oké.’”

De gymnasiasten zien in de huidige politiek een parallel met de situatie voor de Tweede Wereldoorlog. „We gaan steeds meer naar de extremen. Dat is gevaarlijk, want dat gebeurde toen ook.”

Annelotte merkte ook dat de geschiedenis minder ver weg is dan ze dacht. „Toen ik over Benninga vertelde herinnerde mijn oma zich dat haar vader bij die fabriek had gewerkt. En als ze dan naar Amsterdam moesten, konden ze meerijden met een van de vrachtwagens van Benninga.”

Het onderzoek heeft de twee meiden duidelijk gemaakt dat achter getallen over oorlogsslachtoffers vreselijke verhalen schuilgaan, van mensen die soms vlakbij woonden.

Nog steeds, met enige verbazing: „Het waren échte levens die werden verwoest.”

Estella Zendijk, vergast in Sobibor

Slagersdochter Estella Zendijk (rechts) groeit op in de Breedstraat in Leeuwarden, waar haar vader Izak een kleine, koosjere slagerij heeft. Het gezin verhuist in 1924 naar de Bleeklaan.

Estella volgt de opleiding tot onderwijzeres, geeft les, maar wordt in 1941 net als alle andere Joodse leerkrachten ontslagen. Ze wordt benoemd tot ‘hoofd der school’ van de op te richten Joodse lagere school in het gebouw van de Dusschool in Leeuwarden. In 1943 wordt de school gesloten omdat alle leerlingen zijn gedeporteerd of ondergedoken. Estella wordt samen met de laatste twee kinderen op transport gezet naar vernietigingskamp Sobibor. Daar is zij één van de 156 Joodse Leeuwarders die alleen al in dit kamp worden vergast. Haar zus Grietje komt ook om in Sobibor, haar andere zus Marie in Auschwitz.